

แนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันในโลกวิชาการตะวันตก

Concepts to Study the Roman Empire History of Western Historians

พรรณทิพย์ เพ็ชรวิชิต¹
Phanthip Petchvichit

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษามุมมองของนักวิชาการในโลกตะวันตกที่ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องจักรวรรดิและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน ซึ่งมีมุมมองความคิดต่อจักรวรรดิโรมันแตกต่างกันไป ในประเด็นเรื่องการล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน สามารถแบ่งแนวคิดของนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจักรวรรดิโรมันได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่มองว่าจักรวรรดิโรมันเกิดการเสื่อมและล่มสลาย ซึ่งบรรดานักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้ยังมีความเห็นต่างกันเรื่องปัจจัยที่ส่งผลให้จักรวรรดิล่มสลาย และ 2) กลุ่มที่มองว่าจักรวรรดิโรมันไม่ได้ล่มสลาย แต่มีการเปลี่ยนผ่านและสืบเนื่อง ในบทความนี้พิจารณาข้อถกเถียงระหว่างนักประวัติศาสตร์ทั้งสองกลุ่มโดยอาศัยแนวทางประวัติศาสตร์นิพนธ์เป็นกรอบคิดในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่ามุมมองของนักวิชาการที่มีต่อจักรวรรดิโรมันซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลานั้นมีความสอดคล้องกับบริบทรอบตัวนักประวัติศาสตร์ผู้ศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทของวงวิชาการสังคมศาสตร์ที่มีต่อคำว่า “จักรวรรดิ” ซึ่งส่งผลต่อการอธิบายประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมัน

คำสำคัญ: โรมัน จักรวรรดิ การล่มสลาย ยุคโบราณตอนปลาย

Abstract

This article dedicates to study the concepts of western historians who study the Roman Empire history. The Historians separate into two groups. First of all, the fall and decline concept, historians in this group believe that the Roman Empire was collapsed. Still, they disagree about the causes of the Empire's fall. And another group believes that the Roman Empire did not collapse, but it transformed and continued. This article considers the argument by using historiography analysis. The result reflects the relation between the context of historians, especially academic trends, and the historians' concepts about the "Empire" that influence an explanation of the Roman Empire history.

Keywords: Roman, empire, decline, late antiquity

¹ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี อีเมลล์ p.petchvichit@gmail.com
Lecturer, Faculty of Humanities and Social Science, Thepsatri Rajabhat University.
Email: p.petchvichit@gmail.com

บทนำ

บทความนี้มุ่งพิจารณาแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันที่แตกต่างออกไปในแต่ละช่วงเวลา อันเป็นผลมาจากบริบททั้งทางสังคมและทางวิชาการที่แวดล้อมตัวผู้ศึกษา โดยสามารถจัดแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่มองว่าจักรวรรดิโรมันเกิดการล่มสลาย (decline and fall) ซึ่งในกลุ่มนี้จะแยกย่อยออกไปตามคำอธิบายสาเหตุการล่มสลายของจักรวรรดิ และ 2) กลุ่มที่มองว่าจักรวรรดิโรมันไม่ได้เกิดการล่มสลาย (continuity) จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนสนใจศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์เพื่อพิจารณาว่าบริบทแวดล้อมทางประวัติศาสตร์และอุดมคติของนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจักรวรรดิโรมันส่งผลกระทบต่อการตีความประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันอย่างไร ด้วยเชื่อว่าบริบทที่แวดล้อมตัวนักประวัติศาสตร์ย่อมมีอิทธิพลต่องานเขียนทางประวัติศาสตร์อย่างไม่อาจปฏิเสธได้

สำหรับนักประวัติศาสตร์ที่หยิบยกมาพิจารณาในบทความนี้ ผู้เขียนเลือกนำเสนอนักประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลทางความคิดของทั้งสองกลุ่ม โดยในกลุ่มที่มีแนวคิดความเสื่อมและล่มสลาย ผู้ที่ได้รับ การอ้างอิงมากที่สุดคือ เอ็ดเวิร์ด กิบบอน (Edward Gibbon) นอกจากงานของเขาจะได้รับการอ่าน และนำแนวคิดไปปรับใช้แล้ว บริบทแวดล้อมของกิบบอนก็มีความโดดเด่นเป็นอย่างมาก คือเวลาที่เขาตีพิมพ์ผลงานเป็นช่วงที่อังกฤษอยู่ในจุดสูงสุดของการเป็นจักรวรรดินิยมทางทะเล ส่วนนักประวัติศาสตร์ที่เชื่อในความต่อเนื่องคนสำคัญซึ่งเป็นผู้ริเริ่มข้อถกเถียงกับกิบบอนคือ อองรี ปิเรเน (Henri Pirenne) กับ ปีเตอร์ บราวน์ (Peter Brown) ซึ่งต่างก็มีอิทธิพลทางความคิดต่อกลุ่มนักประวัติศาสตร์ที่สนใจศึกษาช่วงยุคโบราณตอนปลาย (late antiquity) ที่มีแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันเช่นเดียวกัน สำหรับนักประวัติศาสตร์ท่านอื่นที่กล่าวถึงแล้วแต่เป็นผู้ที่เขียนงานเพื่อถกเถียงหรือเสนอประเด็นต่อจากแนวคิดของกิบบอน ปิเรเน และบราวน์ ซึ่งช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแนวความคิด การศึกษาของนักประวัติศาสตร์แต่ละช่วงเวลาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น นักประวัติศาสตร์ที่อยู่ภายใต้ อิทธิพลสกุลกรีกหรือนักประวัติศาสตร์ที่ปฏิเสธแนวทางของกรีก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กรณีนักประวัติศาสตร์ที่นอกเหนือจาก 3 ท่าน ที่กล่าวมานี้ ด้วยข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาและภาษาของผู้เขียน จึงจำเป็นต้องหยิบยกกรณีศึกษาจากที่มีผู้อภิปรายงานของนักประวัติศาสตร์เหล่านี้ในลักษณะของบทความวิชาการมาก่อนหน้าแล้ว

ความสำคัญและความหมายของคำว่า “จักรวรรดิ”

คำว่า “จักรวรรดิ” ได้ถูกใช้เมื่อกว่า 2 พันปีมาแล้วนั้น มีความหมายแตกต่างกันออกไปตามช่วงเวลา สถานที่ รวมไปถึงตามความเข้าใจของแต่ละคน อาจกล่าวได้ว่า คำว่าจักรวรรดิมีความสัมพันธ์กับบริบทที่คำนั้นถูกใช้อย่างมาก นั่นเป็นที่มาของความหมายที่หลากหลายและมีความคลุมเครือสูง ทำให้มีความซับซ้อนและการโต้เถียงอย่างมากในการจะใช้คำว่า “จักรวรรดิ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปรียบเทียบจักรวรรดิในศตวรรษที่ 18 กับจักรวรรดินิยม (imperialism) ในศตวรรษที่ 20 ที่ยังคงเป็นข้อถกเถียงสำหรับนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และประวัติศาสตร์กระทั่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานะความเป็น “จักรวรรดิ” ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการทบทวนหรือค้นคว้าเรื่องราวของจักรวรรดิในอดีตอย่างจักรวรรดิโรมัน (Lieven, 2002: 3-4)

ตามที่ โดมินิก โลว์เวน (Dominic Lieven) กล่าวในหนังสือ Empire: The Russian Empire and Its Rivals ว่าความหมายของคำนี้ในยุคกลางแตกต่างออกไปจากทั้งในศตวรรษที่ 18 และ 20 โดย

ในยุคกลางแนวคิดเกี่ยวกับ “จักรวรรดิ” ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ มีความหมายโดยนัยถึงความเป็นเอกภาพภายใต้คริสตจักร (unity within Christendom) เป็นชุมชนคริสเตียนที่มีความสงบสุขและความยุติธรรมของกษัตริย์และราชกรู จนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 แนวคิดเรื่องจักรวรรดิในมุมมองของชาวยุโรปในเวลานั้นจึงยังคงเป็นเชิงบวกอยู่มาก แต่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา คำว่า “จักรวรรดิ” กลับมีความหมายในเชิงลบ เพราะเป็นการสร้างอำนาจเผด็จการควบคุมสังคมภายนอก (หมายถึง สังคมของกลุ่มชนต่างชาติ ต่างภาษา และต่างวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างจักรวรรดิโพ้นทะเลในรูปแบบอาณานิคม) และขัดแย้งกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยซึ่งครอบงำโลกอยู่ในขณะนี้ ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในหมู่ปัญญาชนโลกที่สามและกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ ในโลกตะวันตกเอง (Lieven, 2002: 3-4)

การจะทำความเข้าใจคำว่า “จักรวรรดิ” ที่มีความหมายหลากหลายนี้ เราจำเป็นจะต้องศึกษาถึงที่มาของคำนี้และวิวัฒนาการของ คำว่า “จักรวรรดิ” (Empire) ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษาละตินว่า “imperium” มีความหมายว่า อำนาจที่มีความชอบธรรมหรืออำนาจในการควบคุม ทว่าเมื่อเวลาผ่านไปได้วิวัฒนาการภายใต้อิทธิพลของชนบะดินคริสเตียน อีกทั้งยังถูกใช้โดยเปลี่ยนความหมายไปตามบริบทแวดล้อม ทำให้การรับรู้ความหมายดั้งเดิมตามรากศัพท์ภาษาละตินลบลบไป

คำว่า “จักรวรรดิ” ในสมัยโรมันถูกนำไปใช้เรียกรูปแบบการปกครองและผูกพันอยู่กับอำนาจทางการเมืองและการทหารเป็นสำคัญ โดยรูปแบบการเมืองดังกล่าวมีเขตแดนที่ชัดเจนและมีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนและประชากรที่อาศัยอยู่ภายในดินแดนภายใต้การควบคุมและบริหารจัดการโดยตรง ไม่เพียงแค่นั้นยังปรากฏว่ามีการใช้ในแง่ของวัฒนธรรมหรือระบบเศรษฐกิจโลก แม้ว่าจะน้อยกว่าในแง่ของรูปแบบการปกครองก็ตาม เมื่อบริบททางประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไป ศตวรรษที่ 21 การนิยาม “จักรวรรดิ” ในด้านรูปแบบการปกครองอย่างแคบเปลี่ยนแปลงไปสู่แง่มุมทางด้านพลังทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทำให้เกิดคำถามว่า “จักรวรรดิ” นั้นได้หมดสิ้นไปจากโลกที่เต็มไปด้วยรัฐชาติ (nation states) แล้วหรือยัง? กระนั้นก็ตาม มีนักวิชาการบางท่านได้นิยามความหมายของคำว่า “จักรวรรดิ” เสียใหม่ โดยไม่เน้นมิติทางการเมืองการปกครอง อย่างไรก็ตาม โลงเอน เห็นว่ารูปแบบการปกครองที่จัดเป็น “จักรวรรดิ” นั้นควรที่จะเป็นรูปแบบทางการเมืองการปกครองของอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งอารยธรรมโดยตัวมันเองก็ได้ผนวกรวมศาสนาที่ยิ่งใหญ่บางศาสนา เช่น ศาสนาคริสต์ ในกรณีของจักรวรรดิโรมัน (Lieven, 2002: 7-8) ในแง่นี้จะพบว่า นอกจากจะให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก เขายังตระหนักถึงมิติด้านวัฒนธรรมที่อยู่ในความซับซ้อนของคำว่า “จักรวรรดิ”

การเปลี่ยนแปลงความหมายครั้งสำคัญของคำว่า “จักรวรรดิ” พิจารณาจากจักรวรรดิโรมัน ก่อนหน้าการรับศาสนาคริสต์ในศตวรรษที่ 4 เนื่องจากก่อนหน้านี้จักรวรรดิเป็นรูปแบบการเมืองการปกครองที่แบ่งแยกเชื้อชาติและศาสนา ชาวโรมันก็เช่นเดียวกับชาวยุโรปในช่วงจักรวรรดินิยมที่มองว่าชนพื้นเมืองเป็นอนารยชน เช่นเดียวกับโรมันก่อนการเข้ามาของศาสนาคริสต์ที่มองว่าพวกชนต่างเชื้อชาติเป็นอนารยชน แต่เกิดความซับซ้อนขึ้นเมื่อรัฐได้รับเอาศาสนาซึ่งมีความเป็นสากลไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับจักรวรรดิของโรมันแตกต่างออกไปจากเดิม คือ ครอบคลุมประชากรเชื้อชาติอื่นด้วย นอกจากนี้ ยังทำให้ศาสนากับการเมืองของโรมันไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ลักษณะดังกล่าวนี้ก็ได้รับการสืบเนื่องต่อไปยังไบแซนไทน์ในเวลาต่อมาด้วย (Lieven, 2002: 8-9)

แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาที่แนวคิดแบบรัฐชาติได้ครอบงำระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของโลก ทำให้แนวคิดในการผูกโยงการเมืองการปกครองกับศาสนาและอำนาจจากศูนย์กลางของจักรวรรดินิยมไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไป นั่นเป็นเหตุให้มุมมองต่อจักรวรรดิเปลี่ยนแปลงไป จึงไม่แปลกนักที่คำว่า “จักรวรรดินิยม” จะกลายเป็นความหมายในเชิงลบในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 แม้ว่ารูปแบบของจักรวรรดิจะขัดแย้งกับแนวคิดรัฐชาติที่ครอบงำโลกตะวันตกมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ทว่าข้อถกเถียงและปัญหาของคำว่า “จักรวรรดินิยม” กลับเพิ่มมากขึ้นเมื่อเกิดลัทธิจักรวรรดินิยมในประเศยุโรปในศตวรรษที่ 19 และกระแสจักรวรรดินิยมอเมริกาในศตวรรษที่ 20 ยิ่งกว่านั้นโลกในปลายศตวรรษที่ 20 ยังทำให้เกิดมุมมองที่ทำลายต่อรูปแบบการปกครองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีการทหารและการเมืองเป็นมิติที่ครอบงำ ซึ่งถูกทำลายจากด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แนวโน้มดังกล่าวเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ดังจะเห็นการแสดงออกซึ่งการต่อต้านทางวัฒนธรรมที่ปะทะกับสหรัฐอเมริกาซึ่งอาจพิจารณาว่าเป็น “จักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม” เช่น การปฏิวัติอิสลามของประเทศอิหร่านในปี 1979 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกซึ่งการต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกันครั้งสำคัญในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 อย่างเหตุการณ์ 9/11 ซึ่งส่งผลต่อการกลับไปทบทวนแนวทางการศึกษาจักรวรรดิโรมัน ทั้งยังรวมถึงการที่นักวิชาการบางส่วนหยิบยกแนวคิดการล่มสลายของโรมันมาเป็นวาทกรรมเพื่อสะท้อนภาพการก่อการร้ายว่าไม่เพียงแต่เป็นภัยคุกคามสหรัฐอเมริกา แต่ยังเป็นภัยคุกคามอารยธรรมตะวันตก (Andrew Gillett, 2017: 2-4)

แนวคิดความเสื่อมถอยและล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน

ในเบื้องต้นก่อนที่จะศึกษาแนวคิดของนักประวัติศาสตร์ที่เชื่อเรื่องความเสื่อมถอยและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน เราจำเป็นต้องรู้ว่าเหตุใดจึงมีความสนใจในหมู่นักวิชาการที่จะศึกษา “ประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมัน” ไม่ว่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์ นักรัฐศาสตร์ นักสังคมวิทยา และอื่น ๆ โดยเฉพาะในช่วงศตวรรษที่ 18-20 และจนกระทั่งปัจจุบัน นั้นเป็นเพราะมีการอ้างเรื่องความเป็นจักรวรรดิอยู่ในทุกยุคสมัย นักวิชาการในศตวรรษที่ 20 ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังอาณานิคม (postcolonial) พยายามทำความเข้าใจว่า แนวคิดเรื่องจักรวรรดิอยู่ในความคิดของคนมากพอ ๆ กับการเป็นโครงสร้างที่ควบคุมการเมือง แต่จักรวรรดิได้ก่อรูปความเข้าใจของประชาชนถึงตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาบนโลก แม้ว่าแนวคิดหลังอาณานิคมจะตอบโต้โดยตรงกับจักรวรรดินิยมของยุโรปในศตวรรษที่ 19 ทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการศึกษาจักรวรรดิโบราณ โดยเฉพาะการศึกษาโดยเปรียบเทียบจักรวรรดิโบราณกับจักรวรรดิร่วมสมัย (Harrison, 2009: 13-14) และหนึ่งในจักรวรรดิโบราณที่ยังคงมีการถกเถียงมากที่สุดก็คือ จักรวรรดิโรมัน เพราะไม่เพียงแต่เป็นจักรวรรดิและอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตกเท่านั้น แต่การอธิบายจักรวรรดิโรมันยังส่งผลต่อการศึกษาเรื่องราวในช่วงรอยต่อระหว่างการล่มสลายของโรมันตะวันตกกับการเกิดขึ้นของศาสนาอิสลาม ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นถูกเรียกว่า ยุคโบราณตอนปลาย (late antiquity) อีกทั้งยังถูกนำมาใช้เป็นวาทกรรมเปรียบเปรยกับบริบทการเมืองระหว่างประเทศร่วมสมัยอยู่เสมอ (Gillett, 2017: 6)

นักประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นแบบของกลุ่มแนวคิดนี้คือ เอ็ดเวิร์ด กิบบอน เขาตีพิมพ์งาน The History of the Decline and Fall of the Roman Empire ครั้งแรกเมื่อปี 1776 โดยกิบบอนกล่าวถึงสาเหตุของการเสื่อมถอยและล่มสลายของจักรวรรดิโรมันไว้ว่าเป็นเพราะชาวโรมันได้ละทิ้งคุณสมบัติ

ของความเป็นพลเมือง (civic virtue) อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรผู้นับถือศาสนาคริสต์ที่ ทำให้พลเมืองโรมันไม่แยแสต่อการที่จะปกป้องจักรวรรดิจากการรุกรานจากภายนอก เขามองว่าพลเมืองที่เป็นชาวคริสเตียนนั้นล้าแล้วแต่หลงผิดในการอุทิศตนเองให้กับชีวิตหลังความตาย อย่างไรก็ตามคริส ครอส (Chris Krause) มองว่าสิ่งที่กิบบอนเสนอนานี้ล้นเหลือ เนื่องจากการลดความซับซ้อนของสาเหตุแห่งการล่มสลายให้เป็นเพียงเรื่องของคุณงามความดีและแรงขับเคลื่อนทางความเชื่อและศาสนาที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งครอสเชื่อว่าแนวคิดของกิบบอนเรื่องศาสนาคริสต์นั้นก็เพียงพอที่จะสำคัญอย่างหนึ่ง ทว่ามันไม่ได้เป็นสาเหตุหลักพื้นฐานของการเสื่อมถอย (Krause, 2011: 3-4)

ภายหลังจากที่ The History of the Decline and Fall of the Roman Empire ของกิบบอนได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ในวงกว้างแล้ว แนวคิดเรื่องความเสื่อมถอยและล่มสลายของจักรวรรดิโรมันของเขาก็มีอิทธิพลต่อนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจักรวรรดิโรมันเป็นเวลากว่า 2 ศตวรรษ แม้ว่าในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แนวคิดของเขาจะถูกท้าทายและตั้งคำถามอย่างมากก็ตาม ประเด็นที่สำคัญคือ แนวคิดที่ว่าจักรวรรดิโรมันล่มสลายแบบกิบบอนนี้ ครอบงำแนวคิดของนักคิดยุโรปตลอดศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา คำถามคือ เหตุใดแนวคิดเรื่องการล่มสลายจึงได้อยู่ในสำนึกของนักประวัติศาสตร์ยุโรปมากกว่า 2 ศตวรรษ

เกล็น โบเวอร์ซอค (Glen W. Bowersock) เป็นคนหนึ่งที่พยายามหาคำตอบให้กับคำถามดังกล่าว โดยเขาได้ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะในช่วงศตวรรษที่ 18 นั้น ความกลัวของชาวยุโรปในช่วงเวลานั้นว่าจะสูญเสียอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของตนเองไป ซึ่งเป็นคำอธิบายที่สอดคล้องกับของอาร์นัลโด โมมิเกลียโน (Arnaldo Momigliano) ว่าชาวยุโรปในศตวรรษที่ 18 มีความคิดที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจเรื่องความล่มสลาย อาจเรียกได้ว่าเสมือนเป็นต้นแบบการรับรู้เรื่องความเสื่อมถอยและเป็นสัญลักษณ์ความกลัวของชาวยุโรป ดังนี้ “...as Momigliano observed in his article, from the eighteenth century onward we have been obsessed with the fall: it has been valued as an archetype for every perceived decline and, hence, as a symbol of our own fears...” (Bowersock, 1996: 35-38)

คำอธิบายของทั้งโบเวอร์ซอคและโมมิเกลียโนนั้น ยังไม่สามารถตอบคำถามได้ชัดเจนนัก เพราะทำให้เกิดคำถามต่อเนื่องว่าเหตุใดนักคิดทั้งหลายในโลกตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 18 ตลอดจนกระทั่งต้นศตวรรษที่ 20 จึงหวาดวิตกเรื่องการล่มสลายของจักรวรรดิ ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ของยุโรปในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับที่กิบบอนเขียนงานขึ้น ประมาณครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงภูมิหลังของตัวกิบบอนเองด้วย

เราสามารถตีความช่วงเวลาในศตวรรษที่ 18 และเปิดเผยทัศนคติของปัญญาชนในเวลานั้นได้จากงาน Decline and Fall จากมุมมองของโมมิเกลียโน เขามองว่างาน Decline and Fall ของกิบบอนนั้น เป็นเหมือนกับการเยียวยารักษา (Gibbon's treatment) ตลอดระยะเวลา 200 กว่าปีเนื่องจากช่วงเวลาในศตวรรษที่ 18 ยุโรปนั้น ได้ผ่านเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์โดยเฉพาะยุคแห่งการรู้แจ้ง (Age of Enlightenment) นอกจากนี้ ยังเริ่มมีแนวคิดเรื่องความศิวิไลซ์ (concept of civilization) และก็ตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาให้สภาวะดังกล่าวดำรงอยู่ ดังนั้น การล่มสลายของจักรวรรดิโรมันจึงเข้าใจได้ว่าเป็นการเตือนมนุษย์ในเวลานั้น และสำหรับนักวิชาการในโลกตะวันตกยุคหลังกิบบอนมานั้น ความพินาศของยุคโบราณเป็นบทเรียนเสมือนจริง (Bowersock, 1996: 35-38)

งานของกิบบอนจึงช่วยปลอบประโลมชาวยุโรปซึ่งกำลังอยู่ในยุคแห่งความรุ่งโรจน์ของอารยธรรมตะวันตกพร้อม ๆ ไปกับความหวาดกลัวว่ามันจะถึงจุดสิ้นสุด ซึ่งมันก็สะท้อนความหวาดระแวงตลอดระยะเวลา 200 กว่าปี

นักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากงานของกิบบอนมีหลายท่านด้วยกัน แม้ว่าจะมีจุดยืนในแนวคิดเรื่องความเสื่อมถอยและล่มสลายร่วมกัน แต่มีความเห็นแตกต่างกันออกไปในประเด็นสาเหตุของความล่มสลาย เริ่มต้นที่จอห์น แบกเนล เบอร์รี (John Bagnell Bury) ได้ตีพิมพ์งาน *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian* ในปี 1923 นอกจากนี้เขายังเป็นบรรณาธิการในการตีพิมพ์งาน *Decline and Fall* ด้วย เบอร์รียกย่องงานกิบบอนอย่างมาก แม้ว่าเขาจะเชื่อในความเสื่อมถอยและล่มสลายของโรมันตะวันตก ทว่าสำหรับเบอร์รีกลับไม่เชื่อว่าจะมีสาเหตุใดเพียงอย่างเดียวที่จะนำไปสู่การล่มสลายของจักรวรรดิได้ เขาเชื่อว่าต้องเกิดจากหลายปัจจัยประกอบกัน โดยเบอร์รีได้ให้สาเหตุการล่มสลายไว้ดังนี้ 1) ภาวะสูญญากาศทางอำนาจอันเกิดจากการลอบสังหารจักรพรรดิเฟเวียส อีเทียส (Flavius Aetius) 2) ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและเงินเฟ้อ 3) การที่ชนเผ่าเยอรมันเพิ่มจำนวนมากขึ้นในกองทัพโรมัน ทั้งหมดประกอบกันนำไปสู่ความล่มสลายของจักรวรรดิ (Krause, 2011)

นอกจากนี้ ยังมีนักประวัติศาสตร์หลายท่านที่อธิบายสาเหตุแตกต่างกันออกไป ราโดวาน ริชตา (Radovan Richata) ในงาน *Man and Technology in the Revolution of Our Day* ตีพิมพ์เมื่อปี 1963 เขาเชื่อว่าการที่พวกอนารยชนมีอาวุธที่มีประสิทธิภาพมากกว่าโรมันเป็นปัจจัยสำคัญของการล่มสลายของจักรวรรดิ ส่วนอาร์โนลด์ ทอยน์บี (Arnold Toynbee) และเจมส์ เบิร์ค (James Burke) ทั้งสองเสนอว่า โครงสร้างภาษีของจักรวรรดิโรมันพึ่งพาการขยายดินแดน ไม่พัฒนาประดิษฐ์กรรมและเทคโนโลยีทางเศรษฐกิจอื่น ๆ แต่เมื่อขยายตัวออกไปภาระค่าใช้จ่ายก็เพิ่มมากขึ้น เงินภาษีจึงไม่เพียงพออันเป็นที่มาของความล่มสลายในที่สุดมีชาเอล รอสโตฟเซฟ (Michael Rostovzeff) และลูตวิก ฟอน มิสเซส (Ludwig von Mises) ก็มีแนวคิดที่ขยายต่อไปจากของทอยน์บีและเบิร์ค แต่ก็ยังคงเน้นที่โครงสร้างภาษี (Krause, 2011)

นักประวัติศาสตร์ที่ให้สาเหตุแตกต่างออกไปคือ วิลเลียม เอช แมคเนล (William H. McNeil) เขาเน้นสำรวจโครงสร้างประชากร ในงาน *Plagues and Peoples* ตีพิมพ์เมื่อปี 1976 เสนอแนวคิดว่ารโรคระบาดได้คร่าชีวิตพลเมืองโรมันไปเป็นจำนวนมากในช่วงปลายศตวรรษที่ 2 ทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างบริการของรัฐกับภาษี เนื่องจากจำนวนประชากรที่จะจ่ายภาษีน้นลดลงเป็นจำนวนมาก ทำให้เงินภาษีที่ได้มานั้นไม่เพียงพอให้ใช้จ่ายสำหรับรัฐบาลและกองทัพที่มีโครงสร้างขนาดมหึมา เนื่องจากที่จักรวรรดิขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง แต่โรคระบาดก็ทำลายแต่เพียงโรมันตะวันตกเท่านั้น ส่วนฝั่งตะวันออกซึ่งไม่ได้รับผลกระทบดังกล่าวก็ยังคงความรุ่งเรืองเอาไว้ได้จนกระทั่งถูกพวกออตโตมันรุกรานในปี 1453 (Krause, 2011) จะเห็นได้ว่าแมคเนลพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการอธิบายสาเหตุที่มาจากโครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ท้ายที่สุดแล้วก็ย้อนกลับมาสู่ปัญหาเรื่องโครงสร้างทางเศรษฐกิจอยู่ดี

นอกจากนักประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีปีเตอร์ ฮีเทอร์ (Peter Heather) ที่มองว่าการรุกรานจากชนต่างชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการล่มสลาย นอกจากนี้เขายังโจมตีสาเหตุแบบการเสื่อมถอยของศีลธรรม (moral decay) ของกิบบอนว่าไม่เพียงพอต่อการอธิบายและไม่สอดคล้องกับ

หลักฐานที่มีอยู่ แต่เขามีแนวโน้มเห็นด้วยกับเบอร์รีที่เชื่อว่าการล่มสลายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้นั้น เป็นผลมาจากเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกันหลายเหตุการณ์ ในปี 1988 มีความพยายามของนักประวัติศาสตร์คือ โจเซฟ เทนเตอร์ (Joseph Tainter) คำอธิบายสาเหตุการล่มสลายของเขาจะได้รับอิทธิพลจากทอมัส มัลธัส (Thomas Malthus) พอสมควร ว่าเกิดจากการที่พลเมืองของโรมันเพิ่มขึ้นแต่ทรัพยากรขาดแคลน

เมื่อพิจารณาแนวคิดของนักประวัติศาสตร์ที่ยึดถือแนวคิดความเสื่อมถอยและล่มสลายของจักรวรรดิโรมันเป็นจุดร่วมกันนี้ จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันในประเด็นเรื่องสาเหตุซึ่งเป็นที่มาของความล่มสลาย ซึ่งก็มีหลากหลายสาเหตุมาก และก็มีทั้งที่เชื่อว่าสาเหตุหลักเพียงสาเหตุเดียวหรือพวกที่เชื่อว่ามียุทธศาสตร์ แต่จุดร่วมที่พบมากที่สุดในการอธิบายสาเหตุของการล่มสลายก็คือ ประเด็นเรื่องการจัดเก็บภาษีซึ่งส่งผลกระทบต่อด้านการทหารและความมั่นคงของจักรวรรดิ จะเห็นได้ว่าสาเหตุหลักที่อธิบายกันมานั้นแท้จริงก็เป็นเรื่องการเมืองและเศรษฐกิจเป็นหลักในการอธิบายความล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตก อาจกล่าวได้ว่านักประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้เน้นศึกษาโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของโรมันตะวันตกเป็นหลัก แม้ว่าตัวกิบบอนเองที่ดูเหมือนว่าจะอธิบายในมิติของศาสนาว่าก็มีผลกระทบต่อแนวคิดพลเมืองซึ่งจัดว่าเป็นโครงสร้างทางการเมืองหลักของโรมันเช่นเดียวกัน เราจะเห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนกับกลุ่มที่มีแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องของจักรวรรดิโรมัน (transformation and continuity of Roman Empire) ซึ่งจะไม่เน้นโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ นั่นก็ย้อนกลับไปสู่ปัญหาเรื่องความคลุมเครือของนิยามคำว่า “จักรวรรดิ” ที่สัมพันธ์กับบริบทที่แวดล้อมจักรวรรดิอยู่ในขณะนั้นด้วย

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าภายในกลุ่มที่มีแนวคิดร่วมกันเรื่องความเสื่อมถอยและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันนั้นก็มีการเปลี่ยนรูปร่างสำคัญภายในเองเช่นกัน กล่าวคือ การอธิบายสาเหตุแห่งการล่มสลายของกิบบอน จะเน้นไปที่เรื่องของความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก ทำให้โดยตัวมันเองแล้วเป็นสาเหตุที่ไม่มีน้ำหนักในการเป็นจุดอ้างอิงนัก โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญกับกระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ในตอนต้นศตวรรษที่ 19 คือ ประวัติศาสตร์สกุลรังเก (Ranke) ที่ได้รับอิทธิพลวิทยาศาสตร์จึงพยายามทำให้ประวัติศาสตร์มีความเป็น “ศาสตร์” โดยเน้นการใช้หลักฐานประเภทเอกสารราชการ นั้นย่อมหมายถึงประเด็นศึกษาถูกจำกัดวงให้เป็นเรื่องการเมืองเป็นหลักด้วย

คริส เคราส์ กล่าวถึงผลกระทบของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบรังเกที่มีต่อแนวคิดความเสื่อมถอยและล่มสลายเอาไว้อย่างชัดเจน เคราส์กล่าวว่า ประเด็นเรื่องการเสื่อมถอยและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันนั้นมีการศึกษาอย่างหลากหลายในทางประวัติศาสตร์ แต่สำหรับนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่แบบสกุลรังเกนั้นล้วนแต่ปฏิเสธจิตวิทยา ปรัชญา และศาสนาว่าเป็นแรงขับเคลื่อนของการเปลี่ยนแปลง แต่สิ่งที่พวกเขาเน้นคือ แรงกระตุ้นทางการเมืองและเศรษฐกิจ (Krause, 2011) ดังจะเห็นได้จากการที่นักประวัติศาสตร์ในศตวรรษที่ 20 ยังคงพยายามอธิบายสาเหตุแห่งการล่มสลายของจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตกนั้น เน้นไปที่มิติทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเชื่อมโยงกับมิติด้านการทหารอันนำไปสู่ความอ่อนแอและความล่มสลายของโรมัน แม้กระทั่งนักวิชาการบางท่านที่ตั้งต้นสาเหตุไปที่ประเด็นเรื่องจำนวนประชากร สุดท้ายก็ต้องวกกลับมาสู่มิติทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในท้ายที่สุด

สำหรับคำอธิบายที่ว่าเหตุใดนักประวัติศาสตร์ที่มีแนวคิดความเสื่อมถอยและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันนั้นจึงยึดการวิเคราะห์โครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจเป็นหลักนั้น อาจอธิบายได้ด้วย

2 ปัจจัย คือ 1) บริบทแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของโลกตลอดระยะเวลา 2 ศตวรรษ และ 2) บริบททางวิชาการโดยเฉพาะแวดวงประวัติศาสตร์ อธิบายได้ดังนี้ ส่วนแรก บริบททางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา โลกตะวันตกให้ความสำคัญกับเรื่องทางการเมืองและเศรษฐกิจค่อนข้างมาก เห็นได้จากการแข่งขันกันสร้างจักรวรรดิและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เป็นแรงกระตุ้นให้ชาติต่าง ๆ ในยุโรปแสวงหาวิถีทางในการเอารัดเอาเปรียบดินแดนอื่น จึงไม่น่าแปลกใจนักที่ปัญญาชนยุโรปในเวลานั้นส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการเมืองและเศรษฐกิจเป็นหลัก ภายหลังก็เริ่มมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไปคือหันไปให้ความสำคัญกับด้านจิตวิทยา วัฒนธรรม และศาสนามากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วย และส่งผลต่อการศึกษากิจการจรรรดิโรมันและประวัติศาสตร์ยุโรปอย่างมาก

ส่วนที่สองซึ่งเป็นผลกระทบจากส่วนแรกคือ อิทธิพลของวิทยาศาสตร์ได้ส่งผลต่อแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นเรื่องแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์สกุลรังเกที่ทำให้แนวทางการศึกษากิจการจรรรดิโรมันในช่วงก่อนศตวรรษที่ 20 จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องการเมืองและเศรษฐกิจ ก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง ส่งผลให้เกิดแนวคิดที่ทำลายอิทธิพลของกิบบอนในส่วนของการล่มสลายในต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง

แนวคิดการศึกษาตามแนวทางการเปลี่ยนรูปและความต่อเนื่อง

งาน Decline and Fall และแนวคิดที่ว่าด้วยการเสื่อมถอยและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันที่ครอบงำการศึกษาประวัติศาสตร์ของยุโรปกว่า 2 ศตวรรษนั้น ถูกทำลายจากนักประวัติศาสตร์ต้นศตวรรษที่ 20 คือ อองรี ปีเรน ซึ่งได้ตีพิมพ์ Mohammed and Charlemagne ในปี 1937 แท้จริงแล้วเขามีข้อสมมติฐานมาตั้งแต่ต้นปี 1916 แล้ว งานของปีเรนมีความสำคัญในแง่ของการปลุกความสำคัญของยุคไบแซนไทน์กับความสำคัญของพวกอาหรับในฝั่งตะวันออกและยุคกลางในฝั่งตะวันตก (Brown, 1974: 25-33) อย่างไรก็ตาม งานของปีเรนยังคงไม่ได้รับความสนใจในทันทีเนื่องจากอิทธิพลแนวคิดของกิบบอนที่ยังคงครอบงำอยู่ ต้องรออีก 50 ปี กว่าที่งานของเขาจะได้รับการยอมรับในวงวิชาการทั้งประวัติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์

แนวคิดของปีเรนทำลายแนวคิดของกิบบอนที่เชื่อว่าจักรวรรดิโรมันตะวันตกที่ยิ่งใหญ่ล่มสลายลงในศตวรรษที่ 5 เขาแย้งว่าระบบเศรษฐกิจและกฎหมายของกรีก-โรมันไม่ได้ล่มสลายไปเพราะอำนาจจักรวรรดิที่ลดลงเพราะการรุกรานของอนารยชนเผ่าเยอรมัน เขายังเสนอต่อไปอีกว่าสาเหตุที่เขา มองว่าไม่ได้ล่มสลาย เพราะเขาเน้นที่เครือข่ายทางการค้าในบริเวณโดยรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ที่ยังคงดำรงอยู่แม้ว่าศูนย์กลางทางการเมืองที่กรุงโรมจะถูกยึดครองโดยพวกอนารยชนเผ่าเยอรมันก็ตาม เนื่องจากระบบการค้าของกรีก-โรมันยังคงถูกรักษาเอาไว้ในฝั่งโรมันตะวันออก กล่าวคือปีเรนมองว่าโครงสร้างเศรษฐกิจอันเป็นส่วนที่เขาให้ความสำคัญนั้น ยังสามารถดำรงระเบียบเศรษฐกิจเดิมที่สืบเนื่องมาจากยุคโบราณซึ่งก็เชื่อมโยงกับระบบของจักรวรรดิโรมันตะวันออกและอาณาจักรของพวกชนเผ่าต่าง ๆ ที่สืบต่อมาภายหลังโรมันตะวันตกล่มสลาย (Queenan, n.d.)

เนื่องจากปีเรนเน้นศึกษามิติทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เขาเลื่อนจุดสิ้นสุดของจักรวรรดิโรมันออกไป มองการรุกรานของอนารยชนเผ่าเยอรมันว่าเป็นเพียงแค่ตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดการล่มสลายของอารยธรรมโบราณแห่งโลกตะวันตกในบริเวณทะเลเมดิเตอร์เรเนียนที่จะล่มสลายลงเมื่อพวกมุสลิมเข้ามา

พิชิต (Queenan, n.d.) เนื่องจากการพิชิตของพวกมุสลิมเป็นการปิดเส้นทางการค้าของบริเวณเมดิเตอร์เรเนียน ทำให้เครือข่ายและระบบการค้าของโรมันต้องล่มสลายลง

ในท้ายที่สุดแล้วงานของปิเรเนก็ดูเหมือนว่าจะจบลงด้วยการสิ้นสุดของจักรวรรดิโรมัน เช่นเดียวกับแนวทางความเสื่อมถอยและล่มสลาย เพียงแต่ว่าเสนอช่วงเวลาและจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป ทว่าแท้จริงแล้วสิ่งที่แนวคิดของเขาเปิดแง่มุมใหม่ให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์โลกตะวันตกก็คือ การที่เขาเชื่อว่าการรุกรานของอนารยชนในศตวรรษที่ 5 นั้นไม่ใช่จุดจบและเป็นเพียงช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงและมีความต่อเนื่องกันอยู่ในมิติทางด้านเศรษฐกิจการค้าของจักรวรรดิ ทศนะดังกล่าวนี้ ได้เปิดทางให้กลับประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งที่ถูกละเลยไป อันเป็นรอยต่อระหว่างยุคคลาสสิกกับยุคกลางของยุโรปนั่นคือ ช่วงเวลาที่ถูกรเรียกว่า ช่วงยุคโบราณตอนปลายนั่นเอง (Queenan, n.d.)

แม้ว่างานของปิเรเนจะเน้นที่ด้านเศรษฐกิจ แต่เราก็สามารถเห็นความแตกต่างบางอย่างจากพวกที่เน้นโครงสร้างเศรษฐกิจในแนวทางความเสื่อมถอยและล่มสลาย เพราะประเด็นด้านเศรษฐกิจของเขาเน้นที่เครือข่ายทางการค้าที่เชื่อมโยงกับหน่วยการปกครองอื่น ๆ แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้วมันก็จะถูกโยงเข้ากับโครงสร้างภาษีกก็ตาม แนวคิดเช่นนี้ได้เปิดมิติใหม่ที่เน้นความสัมพันธ์ทางการค้ากับภายนอก และสามารถแย้งข้อเสนองานของนักวิชาการบางท่าน โดยเฉพาะทอยน์บีและเบิร์คที่กล่าวไว้ว่าโรมันไม่มีประดิษฐกรรมทางเศรษฐกิจอื่นนอกจากการขยายดินแดนเพื่อหวังทรัพยากรและภาษีเพิ่มขึ้น งานของปิเรเนแสดงให้เห็นว่าเครือข่ายการค้าก็เป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของโรมัน ประเด็นแง่มุมการมองสาเหตุที่แตกต่างกันนั้นก็น่าสนใจอย่างมาก อย่างไรก็ตาม บทความนี้จะไม่สามารถลงรายละเอียดไปในระดับลึกขนาดนั้นได้

เมื่อพิจารณาบริบทแวดล้อมของปิเรเนจะช่วยให้เราเข้าใจแนวคิดของเขามากยิ่งขึ้น เขาเป็นนักประวัติศาสตร์ชาวเบลเยียม เกิดในปี 1862 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เบลเยียมได้รับเอกราชการเนเธอร์แลนด์ได้ไม่นาน ตัวเขาเองมีความเป็นชาตินิยมอย่างมาก การศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันที่เน้นศึกษาเรื่องเศรษฐกิจเป็นเพราะบริบททางวิชาการที่ต่อเนื่องมาจากศตวรรษที่ 19 (Hodges and Whitehouse, 1983) ที่สำคัญคือ ช่วงที่เขาเขียนงาน Mohammed and Charlemagne เป็นช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งมีเหตุการณ์สำคัญคือ การที่เยอรมนีรุกรานเบลเยียม ผู้เขียนมองว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อมุมมองว่าการรุกรานของชนเผ่าเยอรมันในศตวรรษที่ 5 ไม่มีความสำคัญมากพอที่จะทำให้โรมันล่มสลายและไปให้น้ำหนักกับการพิชิตของมุสลิมแทน

หลังจากการทำนายของปิเรเนก็มีนักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ ลูเซียน มุสเซ็ท (Lucien Musset) ในงาน *Les Invasions : les vagues germaniques* ตีพิมพ์เมื่อปี 1965 เขาเป็นอีกคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางความเสื่อมถอยและล่มสลายของโรมัน นอกจากนี้ เขายังได้ขยายแนวคิดของปิเรเน เขาเชื่อว่า เกิดการปะทะกัน (clash of civilizations) ระหว่างกรีก-โรมันกับชนเผ่าเยอรมัน ทำให้เกิดการสังเคราะห์เป็นช่วงเวลายุคกลาง มากกว่าที่จะล่มสลายในศตวรรษที่ 5 มุสเซ็ทอธิบายแนวคิดของเขาเพิ่มเติมว่า เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ซึ่งชนเผ่าเยอรมันได้เปลี่ยนรูปแบบที่มีอยู่ก่อนแล้วของโรมันให้เข้ากับวัฒนธรรมของพวกเขา อีกทั้งยังพยายามเลียนแบบวัฒนธรรมที่เหนือกว่าของโรมันด้วย (Krause, 2011)

เมื่อพิจารณาแนวคิดของทั้งปิเรเนและมุสเซ็ท จะเห็นว่ามีสำคัญในการเปิดมิติใหม่ให้การศึกษาช่วงเวลาหลังโรมันตะวันตกถูกพวกอนารยชนเผ่าเยอรมันพิชิต กระนั้นก็ตาม จุดเน้นของ

ปิเรเนยังอยู่ที่เรื่องเศรษฐกิจ ส่วนมุสเซีทำให้เราเห็นอีกมิติหนึ่งและมีจุดเน้นที่แตกต่างออกไป ในแง่นี้ ผู้เขียนมองว่าเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ในกรณีของโรมันเราจะเห็นได้ว่าอารยชนที่ด้อยกว่าทางวัฒนธรรมก็ยอมรับเอาความเจริญทางด้านศาสนาและสถาบันทางศาสนาของจักรวรรดิโรมันมาปรับใช้ อย่างไรก็ตาม ในแง่การศึกษาหลังจักรวรรดิโรมัน (post-Roman empire) แนวคิดของทั้งสองท่านเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น ส่วนตัวปิเรเนเองก็ถูกโต้แย้งจากนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีรุ่นหลังอย่างมาก ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงในตอนท้าย

ผู้ที่มีอิทธิพลและแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการศึกษาช่วงเวลาหลังจักรวรรดิโรมันอย่างชัดเจนคือ ปีเตอร์ บราวน์ งานชิ้นแรกของเขาตีพิมพ์ในปี 1971 เรื่อง *The World of Late Antiquity* เป็นงานที่ศึกษาและกำหนดช่วงเวลาใหม่ทางประวัติศาสตร์ นั่นคือ ช่วงยุคโบราณตอนปลาย โดยเขากำหนดเอาไว้ประมาณคริสต์ศักราช 200-800 แนวคิดของบราวน์ทำทลายอิทธิพลของกิบบอนมากกว่าที่ปิเรเนทำ เพราะกรณีของปิเรเนที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเพียงแต่ขยายเวลาในการล่มสลายออกไปทว่าสำหรับบราวน์แล้ว การล่มสลายไม่ได้เกิดขึ้น (Ward-Perkins, 2005: 1-10)

ประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันในศตวรรษที่ 20 นี้ ถูกเขียนขึ้นโดยปราศจากแง่มุมของการเสื่อมถอยหรือล่มสลายของโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ถูกแทนที่โดยการปฏิวัติทางศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังช่วยเปิดแนวทางการศึกษาช่วงเวลายุคกลางของยุโรปที่ผ่านมาซึ่งถูกนักประวัติศาสตร์ละเลย เพราะเมื่อพิจารณาประเด็นโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจแล้วแทบไม่มีพัฒนาการที่ก้าวหน้าเลยในช่วงยุคกลาง จึงไม่แปลกนักหากจะไม่ได้ได้รับความสนใจในการศึกษามาเป็นเวลา 200 กว่าปี ที่อิทธิพลของกิบบอนครอบงำอยู่ (Bankston, 1993: 28-29)

แต่เมื่อเปลี่ยนจุดเน้นในการศึกษามาเป็นความเชื่อและศาสนาแล้ว จะทำให้เห็นว่ายุคกลางเองก็มีพลวัตอย่างมากในมิติดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของโครงสร้างสถาบันคริสต์ศาสนาที่เข้ามาแทนที่โครงสร้างสถาบันทางการเมืองของจักรวรรดิโรมันตะวันตกหรือจะเป็นจะเป็นพัฒนาการทางความเชื่อในแง่ของความพยายามของนักปราชญ์ซึ่งเป็นนักบวชที่พยายามจะนำปรัชญากรีกเข้ามาอธิบายความเชื่อทางศาสนา ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องไปตลอดยุคกลาง

บราวน์ให้ความสนใจกับบทบาทของวัฒนธรรมในการดำรงรักษาไว้ซึ่งระบบสังคมในช่วงปลายจักรวรรดิโรมัน เขาใช้หลักฐานขั้นต้นทั้งงานเขียนและบันทึกของนักบวชและนักบุญ วิเคราะห์ทั้งในแง่ของประสบการณ์ผู้เขียนจริงและการตีความจากประสบการณ์โลกสมัยใหม่ (Bankston, 1993: 28-29) การศึกษาเพื่อหาสาเหตุของการเสื่อมถอยถูกแทนที่ด้วยแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่าน การเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนรูป สิ่งที่จะสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนและง่ายต่อการสำรวจมากที่สุดก็คือ ชื่อของงานประวัติศาสตร์โรมันในช่วงหลังจากการตีพิมพ์งานชิ้นแรกๆของบราวน์ในต้นทศวรรษ 1970 มักจะมีคำว่า “transformation” อยู่ด้วย คำว่า “decline” และ “fall” ไม่ค่อยปรากฏมากนัก (Ward-Perkins, 2005: 1-10)

นักประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับช่วงเวลายุคโบราณตอนปลาย มีอีกหลายท่านด้วยกัน ที่สำคัญคือ เกล็น โบเวอร์ชอค, อเวริล แคมเมอร์อน (Averil Cameron), คลิฟฟอร์ด อันโด (Clifford Ando) เป็นต้น ที่สำคัญคือ การศึกษาช่วงปลายยุคโบราณนี้ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางในแง่ประเด็นทางวัฒนธรรมที่มีอยู่หลากหลาย อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปิดทางให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมโรมันนั่นเอง ตัวอย่างเช่น การศึกษาเรื่องสตรีและเรื่องเพศในจักรวรรดิโรมัน เป็นต้น

งานของนักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้มีความน่าสนใจอย่างมาก เพราะในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 นั้น พื้นที่ในการศึกษาของนักวิชาการกลุ่มนี้ขยายจากศูนย์กลางของอำนาจไปสู่บริเวณที่เป็นชายขอบของอำนาจของจักรวรรดิไบแซนไทน์ที่มีการปะทะกันทั้งทางการทหารและวัฒนธรรมนั่นคือ บริเวณคาบสมุทรอาระเบีย ในแง่นี้จะเห็นได้ว่ามีความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์หลังจักรวรรดิโรมันของนักวิชาการกลุ่มนี้นั้นมีแนวคิดของการปะทะกันของอารยธรรมอยู่ด้วย

แต่สิ่งที่ผู้เขียนสนใจคือ แนวโน้มที่เปลี่ยนไปศึกษาพื้นที่บริเวณชายขอบนั้นเริ่มขึ้นในศตวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 จะเห็นได้ชัดเจนนอกจากงานของโบเวอร์ชอค และช่วงต้นศตวรรษที่ 21 งานที่เน้นการศึกษาบริเวณชายขอบของไบแซนไทน์เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก นอกจากนี้ หลักฐานที่โบเวอร์ชอคนำมาใช้ก็แตกต่างออกไปจากนักประวัติศาสตร์ เขาใช้ทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและภาพโมเสกในโบสถ์คาทอลิกยุคกลาง แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายในการใช้หลักฐานที่หลุดจากกรอบของประวัติศาสตร์แบบดั้งเดิม นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่าแนวคิดของปีเตอร์ บราวน์และกลุ่มที่ศึกษาช่วงเวลาปลายยุคโบราณนี้ ไม่เพียงจะเน้นแง่มุมทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม แต่ที่สำคัญคือ แทบจะไม่กล่าวถึงมิติทางด้านเศรษฐกิจเลย

จากแนวคิดของปีเรนและบราวน์จะเห็นได้ชัดจนถึงอิทธิพลของบริบททางประวัติศาสตร์และบริบททางวิชาการที่ก่อรูปให้แนวคิดของเขาทั้งสองแตกต่างออกไปจากของพวกที่นิยมกิบอนและเน้นแนวทางการเชื่อมโยงและล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน เราจำเป็นต้องพิจารณาบริบทโลกในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงเวลาในโลกเต็มไปด้วยความสับสนทั้งสงครามและภาวะเศรษฐกิจตกต่ำแตกต่างจากบริบทความรุ่งเรืองในศตวรรษที่ 18-19

สถานการณ์โลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่งผลกระทบต่อแนวคิดเหตุผลนิยมของมนุษย์เป็นอย่างมาก การศึกษาประวัติศาสตร์เริ่มหันเหออกจากกระแสหลักที่เน้นเรื่องการเมืองแบบดั้งเดิม ประวัติศาสตร์ทางเลือกในยุคแรก ๆ ก็คือ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ซึ่งก็มีอิทธิพลต่องานของปีเรนอย่างชัดเจน ทว่าเมื่อวิธีการในการศึกษาประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอิทธิพลของกลุ่มที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่องานของบราวน์และกลุ่มที่สนใจศึกษาช่วงปลายยุคโบราณ อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่างานของพวกที่เน้นแนวทางการเชื่อมโยงและการล่มสลายก็ยังคงอยู่ควบคู่ไปด้วย แต่ไม่ได้มีอิทธิพลมากดังเดิม

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง บรรดาประเทศต่าง ๆ ที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจจักรวรรดินิยมต่างทยอยประกาศเอกราช ทำให้ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา จักรวรรดินิยมเสื่อมถอยลงเรื่อย ๆ จักรวรรดิถูกมองว่าเลวร้ายยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งเน้นการเคารพอำนาจอธิปไตยของรัฐ ดังนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวผู้คนรวมไปถึงนักวิชาการมีมุมมองลบต่อจักรวรรดิ ไม่เพียงแต่จักรวรรดิในศตวรรษที่ 19-20 เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงจักรวรรดิโบราณด้วย ประกอบกับแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นมิติทางวัฒนธรรม เป็นผลรวมที่ผู้เขียนเชื่อว่ามีส่วนทำให้การศึกษาจักรวรรดิหันไปเน้นมิติทางด้านวัฒนธรรมและศาสนามากกว่าด้านการเมืองเพราะนั่นสะท้อนให้เห็นถึงมิติที่เลวร้ายของจักรวรรดิของโลกตะวันตกในโลกร่วมสมัย

แนวคิดการศึกษาตามแนวทางความเสื่อมถอยและล่มสลายในศตวรรษที่ 21

แนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันของพวกนักประวัติศาสตร์ยุคโบราณตอนปลายที่ได้แย้งแนวคิดดั้งเดิมที่เคยทรงอิทธิพลอย่างแนวคิดความเสื่อมถอยและการล่มสลายของกิบบอน ทำให้วงวิชาการช่วงเวลาหนึ่งหันมายึดแนวทางการเปลี่ยนรูปและความต่อเนื่องแทน อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ก็มีการย้อนกลับของแนวคิดการศึกษา อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้น การศึกษาเรื่องจักรวรรดิเองก็เป็นข้อถกเถียงสำคัญในแวดวงวิชาการ เนื่องจากการเมืองพยายามจะผูกโยงรูปแบบการปกครองใหม่ของตนกับจักรวรรดิโบราณ ทำให้ไม่เพียงแต่การศึกษาประเด็นเรื่องจักรวรรดิร่วมสมัยจะมากขึ้น ทว่าการถกเถียงเรื่องจักรวรรดิโบราณ โดยเฉพาะจักรวรรดิของโลกตะวันตกอย่างโรมันก็ยังคงดำเนินไป

นักประวัติศาสตร์ในศตวรรษที่ 21 หันกลับมาศึกษาจักรวรรดิโรมันในแนวทางการเสื่อมถอยและล่มสลายอีกครั้งหนึ่ง สิ่งที่เราต้องทำความเข้าใจจากงานเหล่านี้มี 2 ประเด็นที่สำคัญ คือ นักวิชาการเหล่านี้มีจุดเน้นในการศึกษาจักรวรรดิอย่างไร และบริบททางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอะไรที่ส่งผลให้กลับไปใช้แนวทางดังกล่าวนี้ในการศึกษา กล่าวคือ จำเป็นต้องพิจารณาเช่นเดียวกับการพิจารณาการเกิดแนวคิดของกิบบอนและบราวน์

สำหรับกลุ่มที่หันกลับมาสนใจศึกษาประวัติศาสตร์โรมันในศตวรรษที่ 21 เช่น งานของเอเดรียน โกลด์สเวิร์ทธี ในปี 2003 เสนอสาเหตุการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันว่าเป็นผลมาจากสงครามกลางเมืองที่เกิดจากความแตกแยกทางการเมืองของจักรวรรดิเอง ซึ่งส่งผลให้อำนาจศูนย์กลางอ่อนแอลงอย่างมาก ส่วนในปี 2005 มิงานของไบรอัน วาร์ด เพอร์กินส์ (Bryan Ward-Perkins) ที่แม้ว่าจะมีแนวทางแบบเดียวกับจอห์น แบคเนล เบอร์รีและปีเตอร์ ฮีเทอร์ ว่ามีหลายปัจจัยร่วมกันที่ทำให้โรมันล่มสลาย แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างคือ เขาเน้นหลักฐานทางโบราณคดีเพื่อเชื่อมโยงถึงสาเหตุแห่งการล่มสลายที่มีความหลากหลาย ในปีเดียวกันนั้น มีนักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่งคือ จาเร็ด ไดมอนด์ เชื่อว่าความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมเป็นสาเหตุเริ่มต้นของการล่มสลายของจักรวรรดิ

สำหรับนักประวัติศาสตร์ในต้นศตวรรษที่ 21 ที่หันกลับมาใช้แนวคิดความเสื่อมและการล่มสลาย เราอาจอธิบายในบริบทย้อนไปถึงช่วงปลายศตวรรษที่ผ่านมาและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 สืบเนื่องจากในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะหลังสิ้นสุดสงครามเย็น สหรัฐอเมริกากลายเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวในโลก และได้สร้างจักรวรรดิทางเศรษฐกิจขึ้น ซึ่งนี่ก็เป็นอีกนิยามหนึ่งของ “จักรวรรดิ” ที่มีความเลือนไหล และก็ยังคงมีข้อถกเถียงถึงความเป็นจักรวรรดิของสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นใหม่ของจักรวรรดิภายใต้ระเบียบโลกที่ถูกครอบงำด้วยแนวคิดแบบประชาธิปไตยก็ทำให้เกิดการต่อต้านและมองจักรวรรดิเป็นสิ่งชั่วร้าย เหตุการณ์ที่สำคัญเมื่อเริ่มสหัสวรรษใหม่ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ผู้เขียนคิดว่ามีส่วนทำให้แนวคิดการศึกษาจักรวรรดิแนวทางความเสื่อมถอยและล่มสลายย้อนกลับมา นั่นคือ เหตุการณ์วินาศกรรมเมื่อวันที่ 11 กันยายน ปี 2001 นั่นเอง ซึ่งน่าจะมีผลสั่นคลอนความมั่นคงของจักรวรรดิทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาอย่างมาก ประกอบกับการที่ทั้งจีนและอินเดียซึ่งเป็นประเทศที่มีประชากรมากเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก เริ่มท้าทายความเป็นมหาอำนาจของสหรัฐอเมริกาในมิติทางด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ขึ้นอยู่กับว่าเราเลือกที่จะมองจักรวรรดิในแง่ไหน เพราะหากพิจารณาในแง่ของโครงสร้างทางการเมืองแล้ว สหรัฐอเมริกาก็ยังไม่ถือว่าเป็น

จักรวรรดิ อีกทั้งถ้าพิจารณาความเป็นมาอำนาจในโลกปัจจุบันที่เน้นทางด้านการทหารก็คงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าสหรัฐอเมริกายังคงความเป็นมาอำนาจด้านนี้อยู่เหมือนเดิม

นอกจากการศึกษาหันมาให้คำอธิบายประวัติศาสตร์แบบความเสื่อมและล่มสลายแล้ว ยังมีนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอย่างนิล เฟอร์กูสัน (Niall Ferguson) ที่นำการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันมาใช้เป็นวาทกรรมเปรียบเทียบ โดยเน้นมิติของกลุ่มอารยชนและปัญหาความหลากหลายของกลุ่มชนในจักรวรรดิโรมันเป็นภาพสะท้อนปัญหายุโรปที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ความรุนแรงในประเทศฝรั่งเศสในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2015 เพื่อโจมตีประเด็นเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม (multicultural) ที่ทำให้หลายประเทศในยุโรปต้องเปิดรับผู้อพยพหรือผู้ลี้ภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวมุสลิม โดยเฟอร์กูสันกำลังใช้ประวัติศาสตร์การล่มสลายของจักรวรรดิโรมันเป็นเครื่องมือทางการเมือง (Gillett, 2017: 3-5) ในแง่นี้จะเห็นถึงการเลื่อนไหลของการกลายเป็นวาทกรรมเรื่องความเสื่อมและการล่มสลายได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนของแนวคิดในการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ทำให้ผลจากการศึกษาจักรวรรดิโรมันมีความแตกต่างกันออกไปด้วย ประเด็นปัญหาที่คือ แนวคิดหรือนิยามของนักวิชาการหรือนักประวัติศาสตร์แต่ละท่านที่มีต่อคำว่า “จักรวรรดิ” แตกต่างกันไป ซึ่งจากงานของโดมินิก โจน์เวนที่อ้างถึงในตอนต้นนั้นก็สามารถอธิบายความเลื่อนไหลของนิยามคำว่าจักรวรรดิได้เป็นอย่างดี

เมื่อนิยามและจุดเน้นที่นักประวัติศาสตร์จะศึกษาจักรวรรดิโรมันเปลี่ยนแปลงไป นั้นย่อมทำให้นักประวัติศาสตร์เลือกใช้หลักฐานที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่หลงเหลือมาอาจจะมีข้อจำกัดในเรื่องความหลากหลายและปริมาณ แต่นั่นไม่ใช่ปัญหาสำคัญเพราะเราจะเห็นได้ว่าในหลายกรณีข้างต้นที่ได้ยกมานั้น สะท้อนให้เห็นการตีความหลักฐานผ่านประสบการณ์และสายตาของคนร่วมสมัยในเวลาที่เขียนงานขึ้น ทำให้หลักฐานที่ใช้แม้ว่าจะเป็นหลักฐานชิ้นเดียวกันก็สามารถให้แง่มุมที่แตกต่างออกไป กรณีของการใช้การตีความผ่านบริบทร่วมสมัยที่ชัดเจนมากที่สุดเห็นจะเป็นกรณีของปิเรเนที่นำบริบทเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่ 1 กลับไปตีความการรุกรานของอารยชนเผ่าเยอรมันในสมัยโรมัน เราจะเห็นว่าอิทธิพลของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมนั้นส่งผลให้มีการใช้หลักฐานที่หลากหลายขึ้นในงานของกลุ่มที่ศึกษาช่วงปลายยุคโบราณ ทำให้ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แนวคิดการอธิบายความต่อเนื่องของจักรวรรดิโรมันโดยไม่เน้นที่โครงสร้างการเมืองการปกครองได้รับความนิยมอย่างไรก็ดี เมื่อโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ต้องเผชิญกับการก่อการร้าย แนวคิดเรื่องจักรวรรดิล่มสลายด้วยนมือของอารยชนถูกนำกลับมาใช้เป็นวาทกรรมต่อต้านหลากหลายทางวัฒนธรรมในยุโรป อันเกิดจากบรรดาผู้อพยพหรือผู้ลี้ภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวมุสลิม เพื่อนำไปสู่การผลักดันแนวคิดการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้ายของโลกตะวันตก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดในการศึกษาจักรวรรดิโรมันสัมพันธ์กับนิยามของจักรวรรดิ บริบททางประวัติศาสตร์ และบริบทในวงวิชาการทางประวัติศาสตร์อย่างมาก ซึ่งแต่ละแนวคิดก็มีแง่มุมในการพิจารณา “จักรวรรดิ” แตกต่างกันไป ทำให้ถึงที่สุดแล้วเราไม่สามารถที่จะสรุปได้ว่าแท้จริงแล้วจักรวรรดิโรมันล่มสลายจริงหรือไม่ เพราะขึ้นอยู่กับว่าจะนิยามจักรวรรดิเป็น

อย่างไร หากนิยามตามความหมายโดยแคบที่หมายถึงโครงสร้างทางการเมืองที่ศูนย์กลางอำนาจแพร่ขยายอิทธิพลครอบงำหน่วยการปกครองอื่นแล้ว นับว่าจักรวรรดิโรมันเกิดการล่มสลายจริง ทว่าเมื่อบริบทโลกเปลี่ยนแปลงไป ความหมายของ “จักรวรรดิ” ที่อยู่ในสำนึกของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลต่อการอธิบายประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมัน หรือแม้กระทั่งการที่นักวิชาการมักตีความจักรวรรดิโบราณด้วยมุมมองในปัจจุบัน และการนำประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันมาปรับใช้การเมืองในโลกปัจจุบัน ย่อมส่งผลต่อแนวคิดในการอธิบายประวัติศาสตร์จักรวรรดิโรมันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

เอกสารอ้างอิง

- Bankston, C. L. (1993). Ratting Gibbon's Cage. *Commonwealth*. pp. 28–29.
- Bowersock, G. W. (1996). The Vanishing of the Fall of Rome. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, (49), pp. 29–43.
- Bowersock, G. W. (1998). Gibbon's Historical Imagination. *The American Scholar*, 57, pp. 33–47.
- Brown, P. (1974). Mohammed and Charlemagne review. *Daedalus*, 103, pp. 25–33.
- Gillett, A. (2017). The Fall of Rome and the Retreat of European Multiculturalism: A Historical Trope as a Discourse of Authority in Public Debate. *Cogent Arts & Humanities*, 4, pp. 1-13.
- Harrison, T. (2009). Introduction: New Vision of Ancient Empires. In *The Great Empires of the Ancient World* (pp. 6–17). Los Angeles: J. Paul Getty Museum.
- Hubbard, G., & Kane, T. (2013). *Balance: The Economics of Great Powers from Ancient Rome to Modern America*. New York: Simon & Schuster.
- Krause, C. (2011). *Historiographical Survey of the Decline of the Roman Empire*. Retrieved from <http://portfolio.krauselabs.net/evidence/12-4.pdf>
- Lieven, D. (2002). Empire: A Word and Its Meanings. In *Empire: The Russian Empire and Its Rivals* (pp. 3–26). New Haven: Yale University Press.
- Queenan, S. (n.d.). An Era of Decline, Change, and Transformation The End of the Ancient World and the Beginning of the Middle Ages; An Analysis of Previously Established Historical Interpretations. Retrieved from https://www.academia.edu/3475045/_2nd_Year_An_Era_of_Decline_Change_and_Transformation_The_End_of_the_Ancient_World_and_the_Beginning_of_the_Middle_Ages_An_Analysis_of_Previously_Established_Historical_Interpretations
- Ward-Perkins, B. (2005). Did Rome ever Fall? In *The Fall of Rome and the End of Civilization* (pp. 1–10). Oxford: Oxford University Press.
- Whitehouse, R. H. and D. (1983). Mahammed, Chalemagne and Pirenne. In *Mohammed, Charlemagne, and the Origins of Europe: The Pirenne Thesis in the Light of Archaeology* (pp. 1–19). Ithaca: Cornell University Press.